



Вже почалось, мабуть, майбутнє,  
оце, либонь, вже почалось...  
Не забувайте незабутнє,  
воно вже інешм взялось!  
І не знецінюйте коштовне,  
не загубіться у юрбі.  
Не промініяйте неповторне  
на сто ерзаців у собі!  
Минають фронди і жиронди,  
минає славне і гучне.  
Шукайте посмішку Джоконди,  
вона ніколи не мине.

*Л. Костенко*

## «У МАЙБУТНЬОГО СЛУХ АБСОЛЮТНИЙ...»

ХХ століття стало одним з найбільш насичених епохальними подіями в українській історії. Воно акумулювало в собі потужні національно-визвольні змагання, їхню поразку, роки тоталітарного режиму, голоду і репресій, апокаліпсис Другої світової війни, Чорнобиль – трагічних сторінок вистачить на історію кількох держав. Однак, з іншого боку, в тому ж таки столітті відбулося воз'єднання українських земель, проголошення незалежності, затвердження Конституції вільної соборної держави. Усе це, поза сумнівом, позначилося і на розвитку мистецтва й літератури – найвиразніших виявів національної самобутності.

Історія нашої літератури – це блискучі звершення і світове визнання, але поряд з тим і довжелезні списки знищених за безпідставними звинуваченнями українських митців, і табірні зошити засланих на Колиму поетів, і спалені наклади книжок, які потім стали маніфестами поколінь. Це – напнуті вітрила свободи шістдесятих і похмурі часи вимушеного мовчання тих, кого й дотепер називають совістю нації.

У ХХ ст. українське письменство пережило кілька етапів піднесення й занепаду. Так, започатковане в першій чверті століття, зокрема після революційних перетворень, соціальних і національних катаклізмів, могутнє відродження національної культури стало «розстріляним відродженням». Згодом мистецтво було змушене вдовольнитися жорсткими постулатами соціалістичного реалізму – штучного методу, вигаданого і нав'язаного культурі більшовицькою верхівкою. Ідеологічний диктат став системою взаємин влади з митцями. Навіть поодинокі непересічні особистості втратили можливість самовираження, власне творчості.

Українська культура, багата на глибокі традиції і невичерпну енергію самооновлення, розкрилася на хвилі національного пробудження кінця ХІХ – початку ХХ ст. Саме в той період очевидним стало потужне піднесення національно-культурного життя в Україні.

Перших два десятиліття ХХ ст. були надзвичайно плідною порою для вітчизняної літератури. Тоді водночас працювали І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, О. Маковей, В. Стефаник,



Марко Черемшина, М. Вороний, Олександр Олесь, В. Винниченко; ще живі були І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний – суцвіття зірок першої величини, яких історія, коли на те приходиться час, називає класиками. А поряд з ними вже торували свої шляхи в письменство М. Рильський, П. Тичина, М. Семенко. Поважні здобутки продемонструвало й літературознавство, представлене працями М. Драгоманова, І. Франка, С. Єфремова, М. Грушевського, В. Щурата й багатьох інших.

Руйнація монархічної системи в Росії пробудила надії на самовизначення і незалежність у більшості народів, що населяли колосальну імперію. Протягом 1917 р. і згодом переважна більшість української демократичної інтелігенції поклала сподівання на діяльність Центральної Ради. Це був період розкрилля надій, емоційного підйому, екзальтованих вчинків і – не менш гірких розчарувань.

Було відкрито навчальні заклади, зокрема Українську гімназію імені Т.Г. Шевченка та Кирило-Мефодіївську гімназію, налагоджено друк численних часописів, започатковано першу Українську педагогічну академію, Український народний університет.

Надзвичайно плідними для розвитку української культури були й роки гетьманату. Цей порівняно короткий період вітчизняної історії дотепер знаний як час заснування Української академії наук у Києві, яку очолив академік В. Вернадський, створення Національної бібліотеки, Української державної академії мистецтв, Державної археологічної комісії, Державного архіву.

Однак встановлення радянської влади розколело українське суспільство, й насамперед українську інтелігенцію. Поразка УНР символізувала узурпацію демократичних завоювань національно-визвольного руху і крах українського національного відродження.

Значна частина старої демократичної інтелігенції не прийняла більшовицької влади й обрала шлях еміграції. Із-за кордону долинали на батьківщину голоси Олександра Олесь, М. Вороного, В. Самійленка; там опинилися ті, хто стояв біля витоків української державності: М. Грушевський, В. Винниченко, Є. Чикаленко, Д. Чижевський, Д. Антонович, М. Шаповал. Усіх видатних діячів української культури, що пройшли гіркими дорогами чужини, не злічити.

За часів громадянської війни трагічно загинули Г. Чупринка, О. Мурашко, померли І. Нечуй-Левицький, Г. Нарбут, Ф. Вовк, К. Стеценко – і цей список, звісно, неповний.

Утім, незважаючи на тяжкі втрати, українська культура й література зокрема здолали кризу і вийшли на нові обрії, адже загальна атмосфера суспільного оновлення спонукала до творчих звершень. Молоде покоління національно-демократичної інтелігенції, демонструючи внутрішню



*П. Печорний.*  
Декоративна  
скульптура-триптих  
«Відродження». 1996 р.



незалежність, пристрасно віддавало свої таланти розбудові нового мистецтва, що відстоювало гідність вітчизняної культури, збагачувало її важливими естетичними ініціативами.

20-ті роки ХХ ст. були важливою межею, на якій у гострих протиріччях зустрілися світоглядні й мистецькі течії доби. У цій боротьбі гартувалася енергія пробудженого українського народу, творилися перспективні основи його культури, відповідний національний художній стиль, названий Миколою Хвильовим «романтикою вітаїзму». Початок ХХ ст. став для вітчизняної культури періодом піднесення духовних сил і можливостей народу. Саме тому визначення цього небувалого розквіту всіх галузей української культури як ренесансу є дуже влучним, історично виправданим і цілком правильним.

Літературний процес 20-х років визначався наявністю різноспрямованих ідейно-естетичних тенденцій, а відтак і численних літературно-мистецьких угруповань, кожне з яких активно декларувало свої принципи, висувало маніфести, вступаючи в палкі й інколи непримиренні суперечки. «Гарт» і «Плуг», футуристи й «неокласики», ВАПЛІТЕ і «Молодняк» – кожна із цих спілок, що іноді позиціонували себе як антагоністичні, дала нашій літературі незабутні імена талановитих письменників.

«Плуг» об'єднував письменників, які творили на теми села. До нього входили А. Головка, І. Сенченко, О. Копиленко, І. Кириленко, Петро Панч, Д. Гуменна та інші. Плужани орієнтувалися на глибоке й всебічне змалювання життя селянства, його психології за нових соціальних умов.

Творча спілка «Гарт» претендувала на роль представника компартійної лінії в мистецтві, лідера в культурному житті загалом. На початку існування цієї літературної організації її представниками були Микола Хвильовий, П. Тичина, М. Йогансен, Іван Дніпровський, А. Любченко, Ю. Смолич, Олекса Слісаренко, М. Бажан – усіх назвати неможливо. Однак 1925 р. через надміру політизовану позицію керівництва багато хто з членів спілки покинув її лави.

Організація «Ланка» згуртовувала митців різних напрямів, спільним прагненням яких було протистояти ідеологічному диктату. Ці письменники поставили собі за мету зберегти творчу незалежність і ті принципи, з якими вони прийшли в літературу. Серед чільних представників «Ланки» – В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, Т. Осьмачка, Є. Плужник, Григорій Косинка.

Найбільш відомою письменницькою спілкою була ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури). Створена за ініціативи Миколи Хвильового, вона об'єднала найпотужніші письменницькі таланти й намагалася протистояти мистецьким угрупованням, які надто підпали під диктат офіційної ідеології. Кістяк ВАПЛІТЕ склали М. Куліш, М. Яловий, М. Бажан, А. Любченко, П. Тичина, Петро Панч, Ю. Смолич, Іван Дніпровський, Г. Епик та інші.

«Молодняк» – організація комсомольських письменників. Члени цього угруповання багато зробили для творчого становлення молодих талановитих письменників, але були ортодоксально непримиренними щодо тих, хто не поділяв їхніх ідеологічних настанов. Серед найбільш відомих представників «Молодняку» – П. Усенко, Леонід Первомайський, О. Корнійчук, А. Шиян.





Численні літературні угруповання заявляли про себе гучними маніфестами й деклараціями. В українському письменстві відбувся достеменний переворот, адже такого творчого розмаїття воно не знало ніколи. Варто згадати і процес «українізації», який сприяв розквіту вітчизняного літературного відродження.

Особливу увагу слід звернути на стильову палітру тогочасної літератури. Традиційний народницький реалізм, відомий з кінця ХІХ ст., зазнав очевидних змін, трансформувавшись у *неореалізм*. Його репрезентували В. Підмогильний, М. Івченко, Б. Антоненко-Давидович та інші. Однак максимально потужно розвинулися модерністські стилі, які на той час остаточно утвердилися на теренах Європи. *Модернізм* характеризувався максимально широкою зображально-виражальною палітрою, поєднанням стилів, розмаїтістю стильових пошуків. З нього виокремився *авангардизм*, який поступово опинився в опозиції як до самого модернізму, так і до реалізму. Авангардизм запропонував такі стильові різновиди, як абстракціонізм, кубізм, футуризм, концептуалізм, що з'явився дещо пізніше. Наприкінці ХХ ст. модернізм трансформувався в *постмодернізм*, представники якого стали найбільш яскравими представниками української літератури межі ХХ – ХХІ ст.

Модернізм є найприкметнішою рисою мистецтва ХХ ст. Саме з ним пов'язана творчість О. Уайльда і С. Пшибишевського, Ф. Гарсія Лорки і В. Стуса. Знана дослідниця українського модернізму С. Павличко виділила три етапи актуалізації цього напрямку у вітчизняному письменстві: початок ХХ ст. – творчість Олеся, Вороного, декларації «Молодої музи»; середина століття – письменники, що належать до «розстріляного відродження», «празька школа», МУР (Мистецький український рух); друга половина століття – об'єднання «Слово», Нью-Йоркська група.

У другій половині 1920-х років перебіг культурних процесів в Україні значно ускладнився внаслідок загострення взаємин митців з більшовицькою владою. Вони прагли творчої свободи й незалежності, що докорінно суперечило претензіям комуністичної партії на тотальний контроль усіх сфер життя суспільства, зокрема й духовної, та створення «нової» людини. У ті часи Україна остаточно перетворилася на колонію новітньої більшовицької імперії. Шляхом адміністративно-терористичних заходів тут було насаджено єдину вимогу щодо творчості – штучно «сконструйований» метод соціалістичного реалізму, який передбачав комуністичну партійність, народність, пролетарський інтернаціоналізм літератури тощо. Митців зобов'язували змальовувати лише те, що відповідало уявленням влади про «світле майбутнє». Свободу творчості було оголошено ворожим постулатом, який буржуазна культура намагається протиставити «позитивному» ідеологічному впливові комуністичної партії.

Така діяльність влади не могла не спричинити потужної опозиції, що в кожному конкретному випадку виявлялася досить по-різному. Хвильовий, наприклад, розпочав літературну дискусію, яка остаточно визначила непримиренні розбіжності між тим, як бачили майбутнє національного мистецтва українські митці і більшовицька верхівка. М. Куліш, Остап Вишня, Б. Антоненко-Давидович, Є. Плужник, М. Зеров, Григорій Косинка та багато інших писали так, як їм підказували сумління, талант, позиція справжнього патріота. І йшли у безвість, залишаючи нам на згад-

